

МИХАЙЛО ПАВЛОВИЧ ФІГОЛЬ
(1927–1999)

Коли я починаю писати спогади про справжнього вченого, професора Прикарпатського національного університету Михайла Павловича Фіголя, то мені здається, що правильніше буде говорити не про діяча науки, а про одного із видатних особистостей культурного життя в Івано-Франківську.

У нього був такий самий шанс, як і в тих сотень українських героїв, що прийняли в січні – лютому 2014 року мученицьку смерть на Майдані в Києві. Тоді, 1948 року, М. Фіголь перебував, важкопоранений у ногу, в одній із криївок, що заховалися поміж сивими могилами в крилоському лісі Дуброва. Поміж тими курганами, що їх розшукав наприкінці ХІХ ст. професор Львівського університету Ізидор Шараневич, а потім розкопували археологи-побратими – українець Ярослав Пастернак і поляк Тадеуш Сулімірський.

В історичній літературі має місце така версія, що начебто командування УПА, переконавшись у безперспективності подальших бойових дій, дозволило наймолодшій парослі нескорених повернутися до мирного життя. У долі Михайла Фіголя все було набагато прозаїчніше. Його батько, Павло Ярмилович, усвідомлюючи, що Визвольні змагання наближаються до завершення, вирішив урятувати життя своїм двом сином – Данилові й Михайлові, які перебували у вирі підпільної боротьби. Через посередництво сільського голови Йосифа Юліановича Бойчука, на авторитет якого зважали обидві супротивні сили – і бандерівці, і представники радянської влади в Галичі, вони домовилися з районним військовим комісаром, що привезуть братів Фіголів до військомату. З того моменту, як Михайла по-

клали поруч з Данилом на дно підводи, рясно притрусили їх сіном і повезли до Галича, почалася його “внутрішня еміграція”.

І Ярослав Пастернак, і Юрій Шевельов, і Святослав Гординський, і мільйони інших українських інтелектуалів могли зупинити у своєму серці котрусь із червоних куль, націлених в Україну. Але хіба за те маємо судити їх, що обрали інший шлях у боротьбі за ідеали своєї нації? В оцінці таких драматичних людських долей найоб’єктивнішим мірилом є слова Ісуса Христа: “Не судіть і вас не будуть судити”.

Можливо, тоді ще не цілісно, а лишень інтуїтивно у свідомості двадцятирічного М. Фіголя зародилося прагнення прислужитися своїй маленькій батьківщині тими талантами, які Господь і мама Марина йому дарували. Народився Михайло 18 жовтня 1927 року в самому серці княжого Галича – на Підгородді старовинного села Крилос. Його батьки були прості сільські трударі, але мали в душі те, що за півстоліття зробило з галицького селянина-просвітянина бунтаря. Кажуть, що рід Фіголів походив із ремісничого племені княжих гончарів-умільців. До ХХ ст. він вирісся так, що не тільки Україна, а й увесь культурний світ почув про Фіголів – священнослужителів, музикантів, громадських діячів, науковців.

Вирішальний вплив на становлення особистості Михайла Фіголя зробила археологічна епопея всесвітньо відомого вченого Ярослава Пастернака. Я знав багатьох малоосвічених крилоських селян-старожилів, які мислили після розкопок Пастернака категоріями академічних науковців. То що вже тоді говорити про допитливий розум юного Михайла

Фіголя! Згодом своє слово про княжий Галич він скаже в різних гуманітарних галузях: археології, етнографії, історії, мистецтвознавстві, художній літературі, живописі, графіці, скульптурі.

Не тільки від безпосередніх спостережень за розкопками Я. Пастернака на фундаментах Успенського собору, в Юрієвському урочищі, на Золотому Топці, Мадярських могилах у лісі Дуброва, а, може, і від зачитаних зимовими вечорами до напівстертості сторінок просвітницьких часописів “Життя і знання”, “Наша Батьківщина” він розгледів наукову проблему загальнонаціонального значення. Її витoki сягають останніх десятиліть XVIII ст., коли греко-католицький священник Михайло Гарасевич і австрійський професор Львівського університету Бальтазар Гакет побачили над давнім Галичем “нову зорю”. Різного часу до Галича не просто як до історичного етноніма, але як до політичного й духовного центру середньовічної Галицько-Волинської цивілізації зверталися у своїй творчості діячі “Руської Трійці” і їх послідовники, церковний історик Антін Петрушевич і перший галицький українець-археолог Ізидор Шараневич. Упродовж першої половини XX ст. мистецтвознавець Йосиф Пеленський і археолог Ярослав Пастернак збагатять українську бібліографію двома монографічними узагальненнями про Галич саме в контексті феномену давньоруського та європейського мистецького процесу розвинутого середньовіччя.

І ось, коли в силу різних причин і чинників об’єктивного й суб’єктивного характеру після закінчення Другої світової війни зійшли всі учасники історичних досліджень із полів і нив галицької старовини, то сама доля наказувала Михайлові Фіголю сповнити його призначення у земному житті. Служба в рядах Радянської армії на Далекому Сході (1948–1952), зокрема виконання кількох масштабних художніх робіт, здійснених у політвідділі військової частини, показали його природне вмін-

ня працювати в техніці живопису. Мистецьку освіту молодий художник поновив у Заочному народному університеті імені Н.К. Крупської. Практичне загартування митця відбулося в раменах Станіславського товариства художників (1952–1954), а відтак – у майстернях Художнього фонду УРСР. Але для творення високого мистецтва йому було необхідно навчання у високій малярській школі.

Талант Михайла Фіголя пробив мур, який був немислимий для вихідця з Галичини в тогочасній радянській дійсності. Юнак із Крилоса 1955 року вступив до прославленої Ленінградської академії мистецтв, яку він блискуче закінчив 1961 року. Грані його творчих здібностей шліфувала плеяда ленінградської професури, представлена такими славними іменами, як Б. Йогансон, А. Зайцев, Л. Худяков, А. Мильніков.

Такий навчальний заклад, яким була Академія, навіть у найзадушливішій атмосфері повоєнних сталінсько-хрущовських років, залишався в буквальному розумінні островом свободи. Очевидно, саме звідти митець виніс усвідомлення, що, окрім художньої творчості, він повинен займатися науковими дослідженнями. Ранні студентські наукові праці М. Фіголя були присвячені мистецькій спадщині незаслужено забутого українського художника Ярослава Пстрака. Проблематику аналогічного змісту було немислимо розв’язувати в Україні. Отож за роки навчання в Академії він акумулював у своєму духовно-інтелектуальному естві, якими мають бути істинна духовність і мистецтво, наука й освіта.

Вирушивши в дорогу наукового пошуку, М. Фіголь побачив на обрії ще одне своє професійне покликання – бути викладачем вищого навчального закладу. З 1962 року він починає педагогічну діяльність на факультеті початкового навчання Івано-Франківського педагогічного інституту, а з 1964 року стає штатним викладачем малювання.

На прикладі сторінок педагогічної біографії М. Фіголя кожен із сучасних молодих українських учених може переконатися, як чесно й прозоро робиться наукова кар'єра. Понад 15 років він ішов до захисту кандидатської дисертації. Це сталося 1972 року. Його дослідження “Українська сатирична графіка кінця ХІХ – початку ХХ століття” воскресило імена уславлених українських художників Олени Кульчицької, Ярослава Пстрака, Осипа Сорохтея, Івана Труша, Кирила Устияновича. Ще на чверть століття пролягла дистанція до завершення докторської дисертації. Її захисту передував вихід у світ одного з найкращих досліджень з давньоруської культури – монографії “Мистецтво стародавнього Галича” (Київ, 1997). Свою писану історію художник проілюстрував галереєю портретів визначних діячів Галицького князівства і Галицько-Волинської держави, полотнищами, де відображено найяскравіші події княжої доби.

Завдяки титанічній праці науковець захистив усі звання й посади, на які тільки міг претендувати викладач вищого навчального закладу. Михайло Павлович мав ще й неофіційний статус морального авторитету Прикарпатського університету. Його він здобув баченням стратегії перетворення звичайного провінційного інституту в університет європейського класичного рівня. Будучи закоханим у Прикарпаття – самобутню колыску народно-етнографічного, образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва, один із організаторів вищої освіти прислужився для формування мережі підготовки кадрів для місцевої художньої культури. 1981 року з ініціативи М. Фіголя на базі фізико-математичного факультету було відкрито спеціальність “Малювання, креслення, художня праця”. Відкрито 1983 року кафедрі образотворчого мистецтва очолив Михайло Павлович, а 1987 року в тодішньому педінституті створено самостійний підрозділ – художньо-графіч-

ний факультет. Збулася й головна педагогічна мрія професора: пізніше, вже після його смерті, 2001 року художньо-графічний факультет увійшов до складу Інституту культури і мистецтв. Наслідком науково-дослідницької роботи художньо-педагогічного спрямування стали захищені дисертації викладачів Є. Антоновича, Б. Бойчука, Б. Тимківа, А. Хом'як, В. Шпільчака, Ю. Юсипчука. Формування прикарпатської школи науковців-мистецтвознавців було зумовлено й особливим прикладом духовного наставника дисертантів. Його вихованці вчилися в доктора мистецтвознавства високої самодисципліни, великої працездатності й суворой вимогливості.

Десь наприкінці 70-х рр. минулого століття я прочитав чудовий нарис визначного українського письменника Романа Федоріва. Він називався “Золото в ріллі” і був присвячений науково-педагогічному й мистецькому портретові Михайла Фіголя. Захоплення редактора львівського журналу “Жовтень” своїм земляком з Івано-Франківська повністю збігалися з оцінками, які я чув не раз в археологічній експедиції з уст дослідника підземного архіву Галича Вітольда Ауліха. Приблизно тієї пори мені пощастило брати наукові консультації щодо написання дипломної роботи у відомого львівського мистецтвознавця Віри Свенціцької. Коли зайшла розмова про іконографічні особливості творів галицької металопластики, то дослідниця сказала: “Найкраще цю проблему вам би розкрив викладач Івано-Франківського педагогічного інституту Михайло Фіголь. Він серйозно знається на давньоруському мистецтві”. Після мого переїзду зі Львова на Івано-Франківщину наші стосунки з Михайлом Павловичем переросли в міцну багаторічну чоловічу дружбу. Як надзвичайно вихована й інтелігентна людина, учений підкреслено ввічливо приймав відвідувачів, які з'являлися до його домашнього кабінету. Наливав їм келишок “Фіголівки” або гранчак “Бургундського” – доброго ви-

на, виготовленого за власним рецептом із винограду, що ріс тут-таки поруч, на подвір'ї. Яке велике людське щастя він переживав разом із дружиною Тетяною, коли до їхнього гостинного будинку приходили родини Більчуків, Їжаків, Копчаків, Сельських. В останні роки життя Михайла Фіголя його часто провідували відомі іванофранківці Василь й Оксана Ірещуки, Степан і Марта Хороби, не раз тут бували ректор університету академік Віталій Кононенко з дружиною Інною.

Якщо ми приїжджали з Михайлом Павловичем до Львова, то його я міг бачити в товаристві найвидатніших людей цього величного міста: скульптора Емануїла Миська, митця Дмитра Кривача, мистецтвознавця Володимира Овсійчука, кінорежисера Василя Глинчака, письменника Романа Федоріва. З Києва його часто навідували професор Олександр Федорук і мистецтвознавець Микола Маричевський. Про географію побратимства М. Фіголя ще колись розпо-

вість альбом зі світлинами автопортретів найвидатніших художників України, Росії, Вірменії, Грузії, які вони залишили на дерев'яних стінах його домашньої пивниці.

Але найдуховніші зустрічі проходили в його оселі тоді, коли в багатій приватній бібліотеці заходила мова про археологію. Він міг годинами дискутувати зі знавцем-енциклопедистом слов'янської археології з російського міста Калуга Василем Пуцком чи науковим співробітником Санкт-Петербурзького Ермітажу Олегом Іоаннісяном, київським археологом Володимиром Бараном чи дослідниками Галича Вітольдом Ауліхом і Богданом Томенчуком.

Отаким він був, у кількох штрихах до споминів, професор Прикарпатського університету Михайло Павлович Фіголь. Доля відвела мені для спілкування з ним понад двадцять років, а здається, що це тривало лише мить.